

З. В. Партико

доктор філологічних наук, професор
професор кафедри журналістики, реклами та PR
Навчально-наукового інституту філології та журналістики
e-mail: partyko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2315-5887
Житомирський державний університет імені І. Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна, 10008

В. М. Станчик

e-mail: nikalubimova263@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2605-511X
Житомирський державний університет імені І. Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна, 10008

СТАН СВОБОДИ ПРЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРЩИНИ (1838–2020 РР.)

Мета дослідження – на основі експертного опитування укласти часовий ряд змін ступеня свободи преси на території Житомирщини в період 1838–2020 рр.

Методологія дослідження. Як основні використано (а) метод спостереження у формі опитування (експертного), а також (б) метод підрахунків.

Анкета була анонімною, проте містила блок із запитаннями щодо загальних відомостей стосовно експертів (стать, вік, базова освіта, вчене звання, науковий ступінь). Анкету було укладено в Google-формі. Для побудови часового ряду як досліджуваний інтервал обрано п'ятирічні періоди (їх виявилось 38). Для анкети взято 10-бальну шкалу (0 – свобода преси відсутня, а 9 – свобода преси максимальна).

Результати. Було отримано десять заповнених анкет. Вчене звання більшості експертів (шість осіб) – професор (60%), решта – доценти (40%). Більша частина опитаних, а саме шестеро осіб (60%), вказали, що за базовою освітою є журналістами, двоє мають філологічну освіту (20%), а ще двоє – історичну (20%).

Результати дослідження подано у формі таблиці й діаграми.

Ступінь свободи преси починається із середньої оцінки у 2,8 бала (1835 р.), а завершується оцінкою в 6,5 балів (2020 р.). Екстремальні значення ступеня свободи преси становлять: мінімальна – 0,5 (1935–1939 рр.) і максимальна – 6,8 (2005–2009 рр.) бала.

Новизна дослідження полягає в тому, що дані про ступінь свободи преси в кількісному вираженні для території Житомирщини в період 1838–2020 рр., за нашою оцінкою, отримано вперше.

Практичне значення. Отримані результати можуть бути використані: а) під час оцінювання стану свободи преси за вказаний період часу, тобто 1838–2020 рр., в Україні; б) під час порівняльного оцінювання стану свободи преси на Житомирщині в 1838–2020 рр. та в інших регіонах України; в) під час виявлення залежності (якщо така існує) між кількістю видань на Житомирщині в 1838–2020 рр., і ступенем свободи преси.

Ключові слова: свобода преса, кількість видань, Україна, Житомирщина, 1838–2020 роки.

І. Вступ

Одним з етапів дослідження залежності кількості видань Житомирщини від ступеня свободи преси [7] є проведення експертного опитування щодо стану свободи преси на території Житомирщини у 1838–2020 рр. серед дослідників, які вивчають історію української журналістики. У цей час територія Житомирщини послідовно входила до складу Російської імперії, УНР, СРСР, Німеччини (на час окупації), знову СРСР та незалежної України. Рішення щодо проведення опитування було прийнято з метою отримання об'єктивних результатів.

У світі проблема свободи преси є постійно актуальною та залишається важливою для розвитку демократизації будь-якого суспільства.

У світі для виявлення кількісного значення ступеня свободи преси використовують індекс свободи преси [5]. Кількісне значення цього індексу залежить від таких основних сімох показників, як плюралізм (вимірює ступінь представленості думок у медіапросторі), незалежність ЗМІ, навколишнє середовище та самоцензура, законодавча база, прозорість, інфраструктура й зловживання, а також деякі інші показники.

Для отримання оцінок анкету надсилають партнерам міжнародної журналістської правозахисної організації «Репортери без кордонів»: 18 неурядовим організаціям, які займаються питан-

нями свободи слова, розташованим на п'яти континентах, 150 кореспондентам по всьому світу, а також журналістам, дослідникам, юристам та правозахисникам. Шкала для оцінок встановлена в межах від 0 до 150 балів за принципом: що менша кількість балів, то вищий ступінь свободи преси.

За вказаним індексом Україна станом на 2022 р. посідала 106-те місце (55,76 бала) [8].

Оскільки використовувати таку методику дослідження, як в організації «Репортери без кордонів», у нас не було змоги (наші часові періоди стосуються двохсотлітньої давності), то було прийнято рішення провести традиційне експертне опитування з урахуванням рекомендацій, поданих у літературі [3; 4].

II. Постановка завдання та методи дослідження

Мета дослідження – на основі експертного опитування укласти часовий ряд змін ступеня свободи преси на території Житомирщини в період 1838–2020 рр.

Як основні в нашому дослідженні використано (а) метод спостереження у формі опитування (експертного), а також (б) метод підрахунків [1; 2; 6].

Для побудови часового ряду, як і в дослідженні [7], як досліджуваний інтервал за аналогією було обрано п'ятирічні періоди, що дало змогу отримати 38 інтервалів. Варто зазначити, що п'ятирічні періоди загалом є завеликими, бо іноді в їх межах важко відтворити короткотермінові, але суттєві зміни. Проте збільшення кількості періодів створило б експертам під час заповнення анкет додаткові труднощі, а тому було вирішено зупинитися саме на п'ятирічних періодах.

Анкети було укладено в Google-формі. Це доволі зручний метод збору відповідей респондентів, адже результати опитування зберігаються автоматично.

Анкета була анонімною, проте містить блок запитань щодо загальних відомостей про експертів (стать, вік, базова освіта, вчене звання, науковий ступінь тощо). Відповіді на всі без винятку запитання анкети були обов'язковими.

Для визначення ступеня свободи преси експертам було обрано 10-бальну шкалу, де 0 – свобода преси відсутня, а 9 – свобода преси максимальна.

Перед заповненням анкети експертам було рекомендовано пригадати історичні події, що відбувалися в кожен з 38 періодів. Під час заповнення анкети в разі потреби для з'ясування потрібних фактів респонденти могли користуватися різноманітною довідковою літературою.

III. Результати

У результаті проведеного опитування було отримано десять заповнених анкет, що є достатнім для експертного опитування. Тому далі було проведено статистичне опрацювання отриманих даних.

Характеристика експертів. Серед опитаних переважають особи чоловічої статі (80%), решта – жінки (20%).

За віком респондентів можна охарактеризувати так: троє осіб – 66–75 років (30% від загальної кількості опитаних); троє – 56–65 років (30%); дві особи – 46–55 років (20%); дві особи – 36–45 років (20%).

Більша частина опитаних, а саме шестеро осіб (60%), вказали, що за базовою освітою є журналістами. Двоє осіб мають філологічну базову освіту (20%), а ще двоє – історичну (20%).

Вчене звання більшості експертів (шість осіб) – професор (60%), решта – доценти (40%).

Всім опитаних зазначили, що їх науковий ступінь – доктор наук (80%). Двоє респондентів вказали, що є кандидатами наук (20%).

Троє з опитаних експертів повідомили, що досліджують історію української журналістики 20 років (30%), двоє – 25 років (20%), а ще двоє – 5 років (20%). Також одна особа відповіла, що вивчає це питання 15 років (10%), а ще один з респондентів – 10 років (10%). Один з дослідників обрав варіант 35 років і більше (10%).

Результати опитування. Оскільки думки експертів різняться між собою, для узагальненого результату подамо середнє значення оцінок кожного з періодів (табл. 1, рис. 1).

Інтерпретація результатів опитування. Експерти оцінили свободу преси у період 1835–1859 рр. у 2,8 бала, 1840–1844 рр. – у 2,4 бала. У 1845–1849 рр., за оцінками експертів, відбувається зростання ступеня свободи преси (3,1 бала).

У 1850–1854 рр. оцінка свободи преси становить 2,2 бала, а в 1855–1859 рр. – 2,5. Надалі стан свободи преси лише погіршується. Періоди 1860–1864 рр. та 1865–1869 рр. отримали оцінку 1,4 бала. З 1870 по 1874 р. свобода преси оцінена в 1,7 бала, з 1875 по 1879 р. – в 1,1 бала, з 1880 по 1884 р. – в 1,7 бала. Експерти оцінили свободу преси у 1885–1889 рр. у 2,1 бала. Далі показники знову знижуються: у 1890–1894 рр. – 1,8 бала, у 1895–1904 рр. – 1,9 бала.

Причиною таких низьких оцінок є, на нашу думку, агресивна політика царського уряду до української самобутності, а також низка указів щодо заборони українського слова та витіснення його з культурної сфери життя народу (наприклад, «Валуєвський циркуляр» (1863 р.) та «Емський указ» (1876 р.), які забороняли видання книг, сценічні вистави українською мовою тощо).

У 1905–1909 рр. свобода преси значно зросла (4,6 бала), але це тривало недовго та вже 1910–1914 рр. характеризується нижчою оцінкою – 3,0 бали. Період 1915–1919 рр. також оцінено зростанням у 4,6 бала.

Середнє значення оцінок ступеня свободи преси на Житомирщині в період 1838–2020 рр.

Період	1835–1839	1840–1844	1845–1849	1850–1854	1855–1859	1860–1864	1865–1869	1870–1874	1875–1879	1880–1884
Середнє значення ступеня свободи преси	2,8	2,4	3,1	2,2	2,5	1,4	1,4	1,7	1,1	1,7
Період	1885–1889	1890–1894	1895–1899	1900–1904	1905–1909	1910–1914	1915–1919	1920–1924	1925–1929	1930–1934
Середнє значення ступеня свободи преси	2,1	1,8	1,9	1,9	4,6	3,0	4,6	2,8	1,8	0,6
Період	1935–1939	1940–1944	1945–1949	1950–1954	1955–1959	1960–1964	1965–1969	1970–1974	1975–1979	1980–1984
Середнє значення ступеня свободи преси	0,5	1,3	0,8	0,8	1,6	1,6	1,4	1,0	0,9	1,1
Період	1985–1989	1990–1994	1995–1999	2000–2004	2005–2009	2010–2014	2015–2019	2020		
Середнє значення ступеня свободи преси	3,6	6,7	6,7	6,0	6,8	6,3	6,6	6,5		

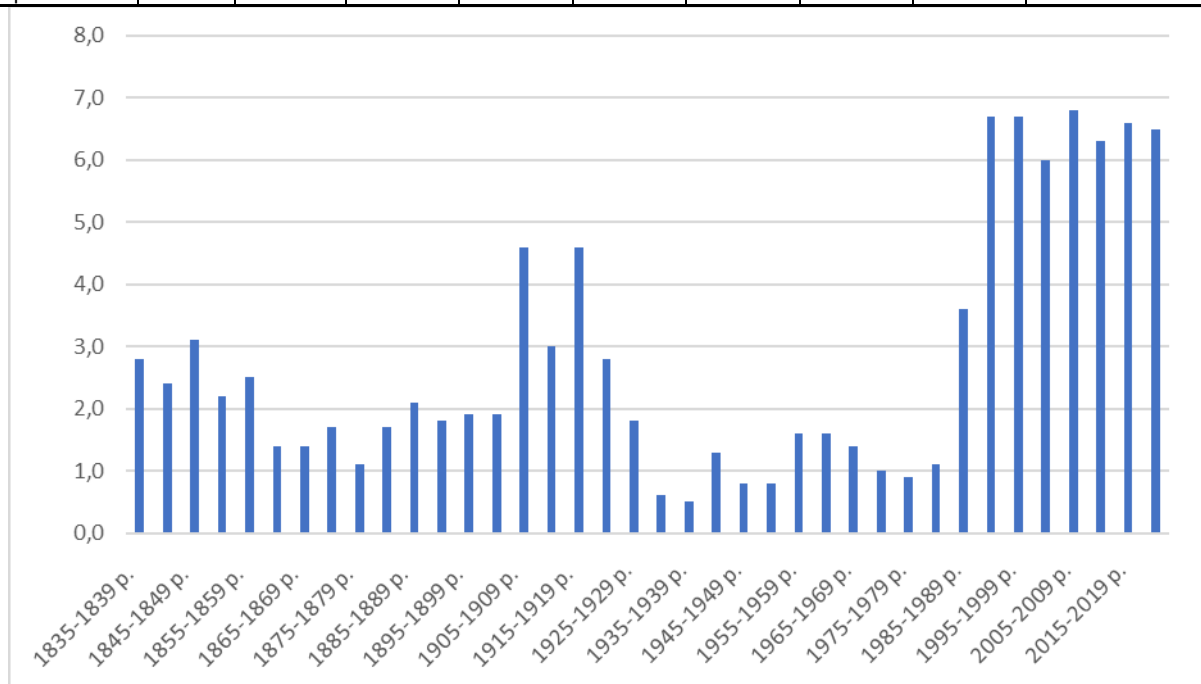

Рис. 1. Оцінки експертів стану свободи преси на території Житомирщини (1838–2020 рр.)

У ці часи (1905–1907 рр.) відбувалися революційні події. Можемо припустити, що це й зумовило деяке покращення стану свободи преси в Україні. У час Першої світової війни (1914–1917 рр.) у Російській імперії свобода преси була суттєво обмежена додатковими цензурними утисками. У 1917–1921 рр. утиски свободи преси внаслідок падіння царського режиму, національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) і виникнення Української Народної Республіки були зняті.

Однак з приходом та утвердженням радянської влади на території України все зійшло нанівець, що підтверджується оцінками експертів. Так, 1920–1924 рр. оцінено у 2,8 бала, 1925–1929 рр. – в 1,8 бала. Період 1930–1934 рр. має оцінку 0,6 бала, а 1935–1939 рр. – 0,5 балів.

На наш погляд, цікавим є те, що оцінка 1940–1944 рр., на які припадає період нацистської окупації, становить 1,3 бала, що вище за оцінку попереднього періоду (1935–1939 рр. –

0,5 балів). Це свідчить про те, що експерти оцінили нацистський режим у ділянці свободи преси як дещо «лояльніший», ніж радянський.

Водночас 1945–1954 рр. мають оцінку 0,8 бала, 1955–1964 рр. оцінили в 1,6 бала, а за 1965–1969 рр. оцінка становить 1,4 бала. 1970–1974 рр. оцінено в 1,0 бал, 1975–1979 рр. – в 0,9 бала, 1980–1984 рр. – 1,1 бала. Потім ситуація покращується: у 1985–1989 рр. свободу преси оцінено в 3,6 бала (в СРСР це був час так званої перебудови).

З проголошенням незалежності України показник свободи преси стрімко зростає. Це був час кардинальних змін у суспільному житті українців, що не обминули й українську періодику. Період 1990–1999 рр. експерти оцінили в 6,7 бала, а 2000–2004 рр. – у 6,0 балів.

Найвищу оцінку має період 2005–2009 рр. (час правління президента В. Ющенка). Цей період експерти оцінили в 6,8 бала. Дещо нижче експерти оцінили 2010–2014 рр. – 6,3 бала. У 2015–2019 рр. свобода преси оцінюється у 6,6 бала, а період 2020 р. має оцінку 6,5 балів.

IV. Висновки

1. Отримано оцінки ступеня свободи преси для Житомирщини за період 1838–2020 рр.

2. Візуальне зіставлення рис. 1 у цій статті та рис. 1 з нашої публікації [7, с. 63] дає підстави припустити, що між ступенем свободи преси й кількістю видань, можливо, існує залежність або функціональна, або кореляційна. Далі за допомогою методів статистики планується з'ясувати вид та особливості цього зв'язку.

3. Отримані результати можуть бути використані: а) під час оцінювання стану свободи преси за вказаний період часу, тобто 1838–2020 рр., в Україні; б) під час порівняльного оцінювання стану свободи преси на Житомирщині в 1838–2020 рр. та в інших регіонах України.

4. Можемо також констатувати, що стан свободи сучасної української журналістики оцінюється доволі високо (у 6,5 з 9,0 балів).

Список використаної літератури

1. Білуха М. Т. *Методологія наукових досліджень* : підручник. Київ : АБУ, 2002. 480 с.
2. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. *Методологія і організація наукових досліджень* : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2014. 142 с.
3. Дворецька Г. В. *Соціологія* : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2002. 472 с.
4. Докаш В. І., Пірен М. І., Ципко С. Ю., Яремчук С. С., Каралаш Н. Г. *Соціологія* : навч. посіб. для студ. ВНЗ. 2-ге вид., доопрац., доп. Чернівці : Рута, 2012. 447 с.
5. Індекс свободи преси. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_свободи_преси (дата звернення: 01.12.2022).
6. Партико З. В. *Основи наукових досліджень: підготовка дисертації* : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Лира-К, 2018. 232 с.
7. Партико З. В., Станчик В. М. Укладання бази даних періодичних видань Житомирщини. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2022. № 2 (50). С. 53–66.
8. Рейтинг стран мира по индексу свободы прессы. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/worldwide-press-freedom-index> (дата обращения: 01.12.2022).

References

1. Bilukha, M. T. (2002). *Metodolohiya naukovykh doslidzhen'* [Methodology of scientific research]. Kyiv: ABU [in Ukrainian].
2. Birta, H. O., & Burhu, Yu. H. (2014). *Metodolohiya i orhanizatsiya naukovykh doslidzhen'* [Methodology and organization of scientific research]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].
3. Dvoret'ska, H. V. (2002). *Sotsiologiya* [Sociology]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Dokash, V. I., Piren M. I., Tsytko, S. YU., Yaremchuk, S. S., & Karalash, N. H. (2012). *Sotsiologiya* [Sociology]. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
5. Indeks svobody presy [Index of press freedom]. (2022). *Wikipediya*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_свободи_преси [in Ukrainian].
6. Partyko, Z. V. (2018). *Osnovy naukovykh doslidzhen': pidhotovka dysertatsiyi* [Basics of scientific research: dissertation preparation]. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
7. Partyko, Z. V., & Stanichuk, V. M. (2022). Ukladannya bazy danykh periodychnykh vydan' Zhytomyrshchyny [Compilation of the database of periodicals of the Zhytomyr region]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsial'ni komunikatsiyi*, 2 (50), 53–66 [in Ukrainian].
8. Reiting stran mira po indeksu svobody presy [Rating of the countries of the world according to the index of freedom of the press]. (2022). Retrieved from <https://gtmarket.ru/ratings/worldwide-press-freedom-index> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 07.12.2022.

Received 07.12.2022.

Partyko Z., Stanichuk V. State of Freedom of the Press in the Territory of Zhytomyr Region (1838–2020)

The purpose of the research is to compile a time series of changes in the degree of freedom of the press in the territory of Zhytomyr Region in the period from 1838 to 2020, based on an expert survey.

Research methodology. The main ones used were (a) the method of observation in the form of a survey (expert), as well as (b) the method of calculations.

The questionnaire was anonymous, but it contained a block with questions about general information about the experts (gender, age, basic education, academic title, scientific degree). The questionnaire was completed in a Google form. To construct a time series, five-year periods were chosen as the studied interval (38 of them turned out to be). A 10-point scale was chosen for the questionnaire (0 – no press freedom, and 9 – maximum press freedom).

The results. Ten completed questionnaires were received. The academic title of the majority of experts (six persons) is professor (60%), the rest are associate professors (40%). Most of the interviewees, namely six people (60%), indicated that they are journalists by basic education, two have a philological education (20%), and another two have a history education (20%).

The results of the research are presented in the form of a table and a diagram.

The degree of freedom of the press begins with an average score of 2.8 points (1835) and ends with a score of 6.5 points (2020). The extreme values of the degree of freedom of the press are: minimum – 0.5 (1935–1939) and maximum – 6.8 (2005–2009) points.

The novelty of the research lies in the fact that data on the degree of freedom of the press in quantitative terms for the territory of Zhytomyr region in the period from 1838 to 2020, according to our assessment, were obtained for the first time in the world.

Practical meaning. The obtained results can be used: a) when evaluating the state of freedom of the press for the specified time period, i. e. 1838–2020, in Ukraine; b) during a comparative assessment of the state of freedom of the press in Zhytomyr region in 1838–2020 and in other regions of Ukraine; c) when detecting the dependence (if it exists) between the number of publications in Zhytomyr region in 1838–2020 and the degree of freedom of speech.

Key words: freedom of the press, number of publications, Ukraine, Zhytomyr region, 1838–2020.

Partyko Z., Stanczyk W. Stan wolności prasy na terytorium obwodu żytomierskiego w latach 1838–2020

Cel badania – na podstawie wywiadu eksperckiego ułożyć czasowy szereg zmian stopnia wolności prasy na terytorium obwodu żytomierskiego w latach 1838-2020.

Metodologia badania. Jako metodę podstawową wykorzystano (a) metodę obserwacji w formie wywiadu (eksperskiego), a także (b) metodę numeryczną.

Wywiad był anonimowy, ale obejmował blok z pytaniami dotyczącymi ogólnych informacji o ekspertach (płeć, wiek, wykształcenie podstawowe, tytuł naukowy, stopień naukowy). Wywiad został złożony w Google-formacie. Do skonstruowania szeregu czasowego jako badany przedział wybrano okresy pięcioletnie (okazało się ich 38). Dla wywiadu wzięto skalę 10-punktową (punktacja jest następująca: 0 – brak wolności prasy, 9 – wolność prasy jest maksymalna).

Wyniki. Otrzymano 10 wypełnionych kwestionariuszy. Tytuł naukowy większości ekspertów (6 osób) – profesor (60%), reszta – docenci (40%). Większa część respondentów, a mianowicie 6 osób (60%), wskazały, że są one z wykształcenia dziennikarzami, dwie osoby mają wykształcenie filologiczne (20%) i jeszcze dwie – historyczne (20%).

Wyniki badania zostały podane w formie tabeli i diagramu.

Stopień wolności prasy zaczyna się od oceny średniej – 2,8 punktów (1835 r.), a kończy się oceną w 6,5 punktów (2020 r.). Ekstremalne znaczenia stopnia wolności prasy to: minimalnie – 0,5 punktów (lata 1935–1939) i maksymalnie – 6,8 punktów (lata 2005–2009).

Nowość badania polega na tym, że dane o stopniu wolności prasy ilościowo dla terytorium obwodu żytomierskiego w okresie od 1838 po 2020 r., według naszej oceny, uzyskano po raz pierwszy w świecie.

Znaczenie praktyczne. Uzyskane wyniki mogą być wykorzystane: a) podczas stanu wolności prasy w określonym przedziale czasowym, czyli w latach 1838–2020 w Ukrainie; b) podczas porównawczej oceny stanu wolności prasy w obwodzie żytomierskim w latach 1838-2020 w innych rejonach Ukrainy; c) podczas wykrycia zależności (jeżeli taka występuje) pomiędzy ilością publikacji w obwodzie żytomierskim w latach 1838–2020 a stopniem wolności prasy.

Słowa kluczowe: wolność prasy, ilość publikacji, Ukraina, obwód żytomierski, lata 1838–2020.